

УДК 930.2:[355.425.4:355.415.6] (477.41) «1941/1943»

Л. Г. Чирка

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ПРОБЛЕМ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНІВ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ: 1941–1943 РОКИ

У статті зроблено спробу проаналізувати джерельну базу, яка містить відомості про стан медичного забезпечення партизанів на Переяславщині 1941-1943 рр. Головна увага приділена тим фактам, що відображають різноманітні сторони повсякденного життя учасників руху. З архівних джерел було встановлено особовий склад медико-санітарної служби партизанського з'єднання № 8 імені Чапаєва, наведено конкретні архівні довідки. Автор робить висновок щодо подальших напрямків комплексного пошуку документів з історії життя та побуту радянських партизанів на території Переяславщини в роки Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: архів, медичне забезпечення, партизани, побут.

Статья посвящена анализу источниковой базы, в которой содержатся сведения относительно медицинского обеспечения партизан на Переяславщине 1941–1943 гг. Главное внимание уделено тем фактам, которые отображают различные стороны повседневной жизни участников движения. Из архивных источников был установлен личный состав медико-санитарной службой партизанского соединения № 8 имени Чапаева, приведены конкретные архивные справки. Автор делает вывод относительно дальнейших направлений комплексного поиска документов по истории жизни и быта советских партизан на территории Переяславщины в годы Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: архив, медицинское обеспечение, партизаны, быт.

The paper attempts to analyze the sources, which contain information about the medical support of partisans in Pereyaslav region at 1941–1943. The main attention is paid to the facts that reflect the various aspects of everyday life of the resistance movement. The archival materials about the staff of the military medical service of the number 8 partisan force named by Chapaev were found out. The archival letters of verification were given. The author concludes about further comprehensive search of historical documents of life of Soviet partisans in the Pereyaslav region during the Great Patriotic War.

Keywords: archive, medical support, partisans, daily life.

Характерним явищем сучасного культурного та наукового процесу став підвищений інтерес усіх верств суспільства до минулого, джерел своєї історії й боротьби народу в період Великої Вітчизняної війни. Незважаючи на великий проміжок часу, який віддаляє нас від подій війни, ця тема продовжує залишатися в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Проте до осмислення подій цієї війни слід підходити дуже обережно й відповідально, оскільки не секрет, що протягом тривалого часу багато трагічних і героїчних сторінок висвітлювалися однобічно. Більше того, деякі трагічні сторінки вчені під тиском партійної кон'юнктури свідомо оминали, адже в радянські часи критичне тлумачення подій, пов'язаних із війною, не дозволялося. Тому документальні й архівні джерела, що свідчать про це, приховуються від дослідників у «спецсховах», а забороненими для вільного доступу залишаються і нині фонди місцевих поліцейних установ. Автор публікації одного з сучасних джерелознавчих досліджень зазначав, що 28 фондів поліції та формувань, котрі виконували на Київщині поліцейні функції, перебувають у режимі таємного зберігання у цілком «цивільному» Київському обласному державному архіві [14, с. 255].

Питання повсякденного життя учасників партизанського руху неодноразово висвітлювалося в радянській історичній науці, але його так і не було вповні вирішено. Ціла низка проблем, зокрема таких, як матеріально-технічне, медико-санітарне забезпечення партизанів, їхній побут, так і не були детально досліджені. В історіографії немає комплексного дослідження, котре висвітлювало б проблеми медичного забезпечення партизанів на Переяславщині в роки Великої Вітчизняної війни. Проте у вітчизняній науці накопичилася значна кількість історіографічного матеріалу з окремих аспектів проблеми, що потребує аналізу й узагальнення.

Метою ж цієї публікації є аналіз джерельної бази з проблеми медичного забезпечення партизанських загонів на Переяславщині протягом 1941-1943рр.

Складовою частиною партизанського побуту було медичне та санітарне обслуговування. Протягом усього періоду боротьби постійно відчувався брак необхідних медикаментів і перев'язочних матеріалів. За рекомендаціями партизан похилого віку, у якості медичних препаратів бійці використовували лікарські рослини, перев'язки робили за допомогою рушників, простирادل, натільної білизни тощо.

Серед робіт, у яких порушується питання організації медичного обслуговування вояків у загонах радянських партизанів, особливу увагу привертають до себе дослідження російського історика О. Гогуна [2], українського історика А. Чайковського [15] та колективні роботи істориків-архівістів А. Кентія, В. Лозицького [10; 11; 12]. Ці вчені ввели до наукового обігу великий масив документального матеріалу, звернули увагу на важливі факти, що раніше замовчувалися, наприклад, конфлікти в партизанських формуваннях, дисциплінарні порушення, ставлення до населення, провокування нацистського терору тощо. Натомість розробка цих проблем на регіональному рівні, зокрема на території Наддніпрянщини, не набула достатнього висвітлення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. «Непопулярність» проблематики можна пояснити значно меншими масштабами партизанського руху на цій території, що зумовлювалося характером місцевості, де переважали великі степові масиви.

Щодо Переяславщини, варто відзначити, що останнім часом з'явилась ціла низка нових публікацій, присвячених партизанському руху, зокрема праці В. Дем'яненко [4; 5], О. Гончаренка [3; 14], О. Тарапон [3], Я. Потапенка [13; 14] І. Капаса [6; 7; 8; 9]. Проте в розвідках дослідники більшою мірою розкривають етапи формування партизанських загонів, методи та види народного опору, залишаючи поза увагою побут партизанів. Лише у статтях «Умови життя та побут радянських партизанів на території Наддніпрянської України у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.» і «Матеріально-технічне і продовольче забезпечення радянських підпільно-партизанських сил на території Наддніпрянської України (1941-1944)» І. Капась робить спроби розкрити медичне та санітарне обслуговування партизан. На особливу увагу заслуговують спогади лікаря-хірурга О. Крячка (учасника партизанського руху), які опублікувала Н. Бойко. Зі спогадів лікаря ми дізнаємося, що восени 1941 року він влаштувався на посаду завідувача поліклініки міста Канева. Не починаючи роботу, О. Крячок вмовляє завідувача райздраввідділу Гната Петровича Скорину відправити його до Києва до аптекоуправління за медикаментами та медичним інструментом. Отримавши в Києві весь необхідний інструмент, медикаменти та перев'язочний матеріал, лікар більше до Канева не повертається, а відправляє спершу все до своєї сестри в село Луковиця Переяслав-Хмельницького району (нині Канівський р-н Черкаської обл.), а згодом усі медикаменти та медичні інструменти було передано до партизанського загону.

Зі спогадів лікаря ми дізнаємося, що він є одним із організаторів підпільно-партизанської групи, котра рятувала військовополонених, поширювала листівки серед населення, збирала зброю, боєприпаси й заготовляла медикаменти для відкритої боротьби з ворогом [1, с. 85-86]

Про надання О. Крячком медичної допомоги партизанам свідчать і архівні документи. Так, в архівах зберігається довідка (подана далі), датована 15 жовтня 1943 року [16, ф. 260, оп. 1, спр. 3, арк. 43].

Зазначено О. Крячка і в «Іменному списку особового складу санчастини партизанського з'єднання № 8 ім. Чапаєва» як начальника санслужби. Із цього списку дізнаємося, що, крім

О. Крячка, у санчастині було ще три медпрацівники – лікар Ісаак Абрамович Сабаковський і дві медсестри – Марія Григорівна Гриценко і Євгенія Афанасіївна Туманенко [16, ф. 260, оп. 1, спр. 3, арк. 23]. Проте, враховуючи, що всі, крім О. Крячка, прийшли до загону напередодні визволення Переяслава (21 вересня 1943 р.), можна припустити, що медичному забезпеченню не надавали належного значення.

*Н. К. О.
Військова частина
Польова Пошта
–11667–
15 жовтня 1943 р.
№ 113*

Довідка

Видана т. Крячку Олексію Васильовичу про те, що він дійсно організував в м. Переяславі підпільно-партизанську групу і керував нею з 1 лютого 1942 року до вступу в 8-е партизанське з'єднання, виконуючи всі його завдання.

З березня 1943 року вступив в діюче партизанське з'єднання № 8 ім. Чапаєва (в Київській і Полтавській обл.) де працював начальником санітарної служби до 10 жовтня 1943 року.

Представляється до Урядової нагороди.

*Командир з'єднаних
загонів пп 11667 /підпис/ Тканко
Командир Партизанського /підпис/ Примак
об'єдн. № 8 ім. Чапаєва
Комісар Партизанського /підпис/ Ломако.
об'єдн. № 8 ім. Чапаєва*

Так, І. А. Сабаковський прийшов до загону 27 липня 1943 р., М. Г. Гриценко – 7 серпня 1943 р., а Є. А. Туманенко – взагалі 19 вересня 1943 р., тобто за два дні до звільнення міста. Згодом на М. Г. Гриценко і Є. А. Туманенко натрапляємо у «Списку учасників партизанського загону № 8 ім. Чапаєва, котрі прийшли до загону у серпні-вересні 1943 року перед приходом Червоної Армії і підлягають виключенню». Правда, тут Є. А. Туманенко зазначена як боєць [16, ф. 260, оп. 1, спр. 3, арк. 35]. У «Іменному списку 4-го партизанського загону 8-го з'єднання» медсестрою зазначено Лижосет Івгу [16, ф. 260, оп. 1, спр. 3, арк. 21].

Велику допомогу партизанам і місцевим жителям надавали й лікарі-підпільники. Одним з таких лікарів був О. Беляєв. У Переяславі він з'явився вже в період окупації. О. Беляєв видав майже дві тисячі фіктивних медичних довідок про хвороби та непрацездатність, які врятували не одну сотню молодих переяславців від відправки до фашистської Німеччини.

За свідченнями Тетяни Барабаш, Беляєв разом із Іваном Кисловим (теж лікар, родом із Воронезької області) проживав у Катерини Горянінової по провулку Вузькому. Як згодом стало відомо, тут була конспіративна квартира. Підпільна діяльність лікарів та їхній зв'язок із партизанами привернули увагу поліції, внаслідок чого лікарів було заарештовано. Івану Кислову вдалося врятуватися, а О. Беляєву – ні.

Найповніший документальний комплекс партизанського руху в Україні містять фонди Центрального Державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГОУ). Стосовно Переяславщини тут безпосередньо зберігаються сім справ із матеріалами про партизанський загін, утворений у березні 1943 р. на території Миронівського та Переяславського районів Київської області з підпільних загонів (Фонд 260). Цей фонд містить цілу низку досить цікавих документів:

Довідку командування партизанського з'єднання № 8 ім. Чапаєва, звіти командира загону № 27 (диверсійна група) про діяльність загону і з'єднання та про роботу підпільних центрів і груп (Переяславський район Київської області).

Наказ по з'єднанню про перехід партизанських груп у тил ворога.

Репорти командирів з'єднання до Представництва УШПР при Військовій раді 3-го Українського фронту про бойові дії, надання допомоги частинам Червоної армії при форсуванні Дніпра.

Витяги зі щоденника бойових дій з'єднання.

Щоденник бойових дій партизанського загону № 27.

Документи загону № 5 ім. В. Боженка (звіт командування загону про воєнну діяльність; списки особового складу; листівки, звернення до населення).

Списки особового складу з'єднання; 1-го, 2-го і 3-го загонів, спецвідділення, санітарної частини, диверсійної групи; партизанів, представлених до нагород; загиблих у боях з противником.

Документи щодо розформування з'єднання.

Протоколи зборів первинної комсомольської організації.

Фонд 62 вказаного архіву містить матеріали медико-санітарного відділу Українського штабу партизанського руху. Проте в матеріалах медико-санітарного відділу відсутні будь-які відомості про надання допомоги з'єднанню № 8, що може свідчити про те, що переяславські партизани були поставлені в умови самозабезпечення. Іншою причиною відсутності постачання медикаментів було й те, що в загоні до початку вересня 1943 року не було засобів зв'язку. Лише після десантування групи Тканка у вересні 1943 р. було налагоджено зв'язок зі штабом партизанського руху фронту. Але 10 жовтня 1943 р. з'єднання припинило своє існування.

У експозиції Музею-діорами «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року» зберігається копія довідки, наданої архівом Київського обкому КПУ Крячок Галині Василівні про її участь в партизанському русі.

Копія

Комуністична партія Радянського Союзу

Київський обком КП України

Київ – 18, Радянська вул. № 1

9 березня 1972 р.

м. Київ-87, вул. Петровського, 6, кв. 21

Крячок Галині Василівні

Архівна довідка

Документи партійного архіву Київського обкому КП України свідчать про те, що Крячок Галина Василівна у роки Великої Вітчизняної війни, з листопада 1942р. по вересень 1943 р. була активною учасницею підпільно-партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників.

Крячок Г. В. була господинею явочної квартири у с. Козинці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської області. У неї на квартирі організувалися зустрічі підпільників та партизанів об'єднання ім. Чапаєва, лікувалися поранені та хворі партизани підпільники. Чоловік Крячок Г. В., лікар-хірург, робив операції, а Крячок Г. В. допомагала йому і як медсестра, і як санітарка.

Допомагала партизанам продукти харчування.

Зав. партархівом

Київського обкому КП України / підпис/ В. Печерога

Важливим джерелом історичного минулого Переяславщини є спогади очевидців, котрі періодично друкуються в місцевій пресі. Велику пошукову роботу в цьому плані здійснює науково-дослідний Центр усної історії, що функціонує при кафедрі історії та культури України ДВНДЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди». Проте час невпинно віддаляє нас від подій тих років. Усе менше залишається очевидців, котрі в змозі передати важливий пласт інформації. На жаль, ми втратили час.

Огляд архівних матеріалів стосовно джерельної бази медичного забезпечення партизанів Переяславщини дозволяє стверджувати, що вона допомагає перш за все встановити персональний склад відповідних служб загонів, розкрити деякі подробиці забезпечення препаратами та медикаментами, а отже є доволі обмеженою. Пошукова робота в цьому напрямку

залишається дуже актуальною й перспективною, адже вивчення даної проблеми дасть змогу дослідити питання повсякденного життя учасників партизанського руху. При цьому значну увагу слід приділяти виявленню нових рукописних спогадів та документальних матеріалів. З метою підготовки узагальненої праці, яка вповні відображала б період Вітчизняної війни на Переяславщині, варто зосередитися на пошуковій роботі в таких архівах, як Центральний державний архів вищих органів управління (ЦДАВО); Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО); Державний архів Київської області (ДАКО); колекція фондів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Література

1. Бойко Н. Партизанський рух на Переяславщині / Н. Бойко // Невідомі сторінки історії нашого краю 1941-1943 рр. – К.: Аванпост, 2013. – 150 с.
2. Гогун А. Сталинские коммандос: украинские партизанские формирования. Малоизученные страницы истории. 1941-1944. – 2-е изд., испр. и доп. / А. Гогун. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 527 с.
3. Гончаренко О., Тарапон О. Рух опору на Переяславщині періоду нацистської окупації (1941-1943 рр.) // Наукові записки з української історії: Зб. наук. статей. – Вип. 21. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 282-288.
4. Дем'яненко В. Діяльність антифашистської підпільної організації в с. Хоцьки Переяславського району (1941-1943) / В. Дем'яненко // Переяславська земля і духовний світ людини. – К.; Переяслав-Хмельницький, 1998. – С. 101-103.
5. Дем'яненко В. Рух опору на Переяславщині у 1941-1943 рр. / В. Дем'яненко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 2. – С. 370-378.
6. Капась І. Джерела по вивченню історії Переяславщини у роки нацистської окупації / І. Капась, Т. Нагайко // PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Зб. наук. статей. – Вип. 2 (4), К.: Міленіум, – 2008. – 360 с.
7. Капась І. Матеріально-технічне і продовольче забезпечення радянських підпільно-партизанських сил на території Наддніпрянської України (1941–1944) / І. Капась // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції / Відповідальний редактор: Легасова Л. В. – К., 2011. – С. 572-579.
8. Капась І. Партизанське з'єднання № 8 імені Василя Чапаєва: невідомі аспекти організаційного становлення та розформування / І. Капась // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – Вип. 4. – С. 81-99.
9. Капась І. Умови життя та побут радянських партизанів на території Наддніпрянської України у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. / І. Капась // Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14-15 травня 2010 р. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 246 с.
10. Кентій А. В. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941-1944) / А. В. Кентій, В. С. Лозицький. – К.: Генеза, 2005. – 408 с.
11. Кентій А. В. Радянський рух Опору на окупованій території України / А. В. Кентій, В. С. Лозицький, М. А. Слободянюк. – К.: Інститут історії НАН України, 2010. – 98 с.
12. Кентій А. В. Радянські партизани 1941 – 1944: світло й тіні / А. В. Кентій, В. С. Лозицький. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства, 2010. – 80 с.
13. Потапенко Я. Особливості антифашистського руху опору на Переяславщині у період радянсько-німецької війни 1941-1945 років / Я. Потапенко // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Вип. 21. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 289-294.
14. Потапенко Я. Переяславщина у період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. // Переяслав у віках: Монографія / Я. Потапенко, О. Гончаренко. – К.: Світ успіху, 2007. – С. 254-268.
15. Чайковський А. С. Невідома війна: Партизанський рух в Україні 1941-1944 рр. мовою документів, очима історика / А. С. Чайковський. – К.: Україна, 1994. – 256 с.
16. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).